

Лекція 4. Грошові системи

Курс “Гроші та кредит”

Роман Корнилюк, к.е.н.

March 2018

Тема 4. Грошові системи

- 4.1. Сутність та основні елементи грошової системи.
- 4.2. Основні типи грошових систем та їх еволюція.
- 4.3. Створення та розвиток грошової системи України.
- 4.4. Методи прямого державного регулювання грошового обороту, особливості застосування.
- 4.5. Методи опосередкованого регулювання грошового обороту. Грошово-кредитна політика.
- 4.6. Дискусії щодо місця фіскальної та грошово-кредитної політики в регулятивному механізмі.
- 4.7. Проблема монетизації економіки України. Шляхи монетизації державного бюджету.

4.1. Сутність та елементи грошової системи

Сутність грошової системи

- **Грошова система** — це форма організації грошового обороту в країні, встановлена загальнодержавними законами.
- **Банківська система** — інституційна основа грошової системи.
- **Центральний банк** — інституційний центр грошової системи.

Призначення і завдання грошової системи

Призначення грошової системи в сучасних умовах полягає у створенні державного механізму забезпечення економіки грошима та підтриманні їх ефективного функціонування.

Завдання грошової системи:

- — **емісія грошей**: створення емісійного механізму, який включає матеріально-технічну базу і сучасні технології виробництва банкнот та розмінної монети, а також розроблення та дотримання єдиного порядку випуску їх в оборот;
- — **грошовий оборот**: створення і забезпечення функціонування платіжних систем, які включають грошові розрахунки між суб'єктами господарювання, розрахунки між банками та розрахунки з участю фізичних осіб;
- — **регулювання грошового ринку**: насамперед пропозиції грошей, який виступає у формі державної грошово-кредитної політики, у тому числі й валютної.

Елементи грошової системи

- — найменування грошової одиниці;
- — масштаб цін;
- — види та купюрність грошових знаків, які мають статус законного платіжного засобу;
- — регламентація безготівкових грошових розрахунків;
- — регламентація готівкового грошового обороту;
- — регламентація режиму валютного курсу та валютних операцій;
- — регламентація режиму банківського процента;
- — державні органи, які здійснюють регулювання грошового обороту та контроль за дотриманням чинного законодавства.

4.2. Типи грошових систем та їх еволюція

Основні типи грошових систем, їх еволюція

- **система металевого обігу:**

грошовий метал безпосередньо перебуває в обігу та виконує всі функції грошей, а банкноти залишаються розмінними на метал;

- **система паперово-кредитного обігу:**

в обігу перебувають лише нерозмінні на грошовий метал знаки — казначейські білети або банкноти.

Системи металевого обігу

- **Біметалізм** (XVI — XVIII ст.) — це грошова система, в якій роль загального еквівалента законодавчо закріплювалася за двома металами — золотом і сріблом; монети з цих металів карбувалися та оберталися на рівних засадах, банкнот підлягали розміну на обидва ці метали:
 - система паралельної валюти
 - система подвійної валюти
 - система «кульгаючої» валюти
- **Монометалізм** (XVI — XVIII ст.) — грошова система, за якої роль загального еквівалента виконує один метал: золото або срібло, при цьому в обігу функціонують монети та знаки вартості, розмінні на грошовий метал:
 - золотий монометалізм
 - срібний монометалізм
 - золотомонетний — золото-зливковий — золото-девізний стандарти

Системи паперово-кредитного обігу

- **паперова грошова система** (США 19 ст, “воєнні” економіки) — це грошова система, де емісія грошових знаків, які мають форму казначейських білетів, здійснюється державним казначейством для покриття бюджетного дефіциту. Висока схильність до інфляції.
- **система кредитних грошей** (з 30-х рр ХХ ст. - донині) — система сучасних грошей, не розмінних на золото. Сучасні гроші — це кредитні гроші, які нерозривно пов’язані з господарським оборотом і реально відбивають його рух.

Характерні риси сучасних грошових систем

- **утрата зв'язку із золотом** унаслідок витіснення його з внутрішнього та зовнішнього обороту;
- випуск грошей в обіг не тільки для кредитування господарства, а й для **кредитування держави**;
- широкий розвиток **безготівкового** обігу та зменшення готівкового;
- хронічна **інфляція**;
- державне **регулювання** грошового обігу;
- **відміна офіційного золотого вмісту** банкнот, їх забезпечення та розміну на золото;
- розвиток **інтеграційних** процесів у сфері грошово-кредитних відносин.

Ринкові й неринкові грошові системи

Залежно від ступеня втручання держави в економічні відносини можуть бути ринковими й неринковими.

- **Неринкові грошові системи** - притаманне переважання адміністративних неринкових методів регулювання грошового обігу. Такі грошові системи відповідали потребам адміністративно-командних економічних систем, що мали місце у колишніх соціалістичних країнах.
- **Ринкові грошові системи** – для них характерним є переважання економічних методів та інструментів регулювання грошового обігу. Такі системи властиві країнам з економічними системами ринкового типу.

Відкриті й закриті грошові системи

За характером регулювання національної валютної системи грошові системи можуть бути відкритими та закритими.

- **Відкриті грошові системи** - мінімальне втручання держави у регулювання валютних відносин усередині країни, що виражається в дерегулюванні валютного ринку, повній конвертованості валюти, ринковому механізмі формування валютного курсу. Таке можливе лише за умов достатнього розвитку та відкритості економіки країни.
- **Закриті грошові системи** - наявність значної кількості валютних обмежень, що проявляється в адміністративному регулюванні валютного ринку, неконвертованості валюти, штучному формуванні валютного курсу та ін. Такі грошові системи характерні для країн із закритою економікою.

4.3. Створення та розвиток грошової системи України

Необхідність створення грошової системи України

- Становлення України як незалежної держави обумовило необхідність створення власної грошової системи, яка забезпечувала б можливість владним структурам самостійно керувати грошовим оборотом та грошовим ринком.
- Організаційно-правові засади створення грошової системи України були закладені в Законі України «Про банки і банківську діяльність», ухваленому Верховною Радою України 20 березня 1991 р.
- Цим законом Національному банку України надавалося монопольне право здійснювати емісію грошей на території України та організовувати їх обіг, проводити єдину грошово-кредитну політику тощо.

Запровадження національної валюти в Україні

- 10 січня 1992 р. були запроваджені українські **купоно-карбованці** багаторазового користування як доповнення до рублевої грошової маси. Весь безготівковий оборот продовжував обслуговуватися виключно попередньою, тепер уже російською, валютою — рублями.
- 12 листопада 1992 р. - Президент України указом «Про реформу грошової системи України» запровадив купоно-карбованець у сферу **безготівкового** обороту і вилучив з нього рубліві гроші.
- Вересень 1996 р. – грошова реформа, запровадження в оборот постійної грошової одиниці — **гривні**.
- Подальше вдосконалення механізмів та інструментів грошової системи, що були розроблені на попередньому етапі.

4.4. Методи прямого державного регулювання грошового обороту, особливості застосування

Державне регулювання грошового обороту

- Сучасна економічна думка незалежно від її конкретного теоретичного спрямування визнає **відповідальність держави** за стан розвитку економіки країни, а отже, і її право впливати на економічне життя суспільства та регулювати певні економічні процеси.

Органи регулювання грошової системи

- Центральний банк
- Міністерство фінансів
- Комісії з обігу цінних паперів (SEC у США, НКЦПФР в Україні тощо)
- Інші опосередковані регулятори: ДФС, МВС, Держаудитслужба

Методи регулювання грошової системи

Державний вплив може здійснюватися двома способами:

- **прямим (адміністративним)** визначенням регулятивними центрами основних параметрів діяльності кожного економічного суб'єкта, виходячи з загальносуспільних інтересів;
- **опосередкованим (економічним)** впливом на поведінку кожного економічного суб'єкта з метою забезпечення її адекватності загальносуспільним інтересам.

Методи прямого регулювання

- — заходи фіскальної політики;
- — заходи, що регулюють безготівкові платежі (платіжні системи);
- — заходи, що регулюють готівкові платежі;
- — заходи грошово-кредитної політики;
- — заходи валютної політики.

Платіжні системи

Платіжна система — це законодавчо визначена сукупність принципів, норм, правил, процедур, інструментів та механізмів, на підставі яких здійснюється організація безготівкових платежів у країні.

Вона містить велику кількість досить конкретних вимог і правил, яких повинні дотримуватися всі учасники платіжних відносин — від порядку відкриття рахунків у банках для учасників платежів до порядку завершення платежів між банками через структури центрального банку.

- **Ліміт готівкових платежів**
- **Добовий ліміт каси для юросіб**
- **Обов'язкова інкасація надлишків готівки**
- **Цільовий характер використання коштів юридичними особами**
- **Касовий облік та звітність**

4.5. Методи опосередкованого регулювання грошового обороту. Грошово-кредитна політика

Фіскально-бюджетна політика

Фіскальна політика - полягає у вилученні в економічних суб'єктів (фірм та домогосподарств) частини їх грошових доходів до централізованих фондів та фінансування з цих фондів витрат держави, пов'язаних з виконанням нею своїх суспільних функцій.

Заходи фіскальної політики:

- оподаткування
- обов'язкові платежі до позабюджетних фондів
- фінансування з державного бюджету та позабюджетних фондів.

Грошово-кредитна політика

- **Грошово-кредитна (монетарна) політика** – це вплив на пропозицію грошей в економіці для досягнення макроекономічної стабільності.
- Закон України "Про Національний банк України" визначає пріоритетною ціллю грошово-кредитної (монетарної) політики досягнення та підтримку **цінкової стабільності** в державі.

Заходи прямої дії в монетарній політиці:

- пряме регулювання центральним банком процентних ставок (депозитних та позичкових) комерційних банків;
- селективна політика адресного рефінансування комерційних банків;
- законодавчо-нормативні обмеження чи заборона окремих видів діяльності комерційних банків.

Види грошово-кредитної політики

Залежно від напрямку та темпів зміни пропозиції грошей і рівня процента монетарна політика буває:

Експансійна політика - допускається довільне зростання пропозиції грошей, через що гроші стрімко «дешевіють». Наслідком такої політики часто стає інфляція, темпи якої швидко зростають, у зв'язку з чим її ще називають політикою інфляції або «політикою дешевих грошей».

Рестрикційна політика - допускається стрімке скорочення пропозиції грошей, через що гроші стрімко «дорожчають», сукупний попит скорочується, провокуючи зниження рівня цін і падіння економічної активності. Цю політику називають політикою дефляції або «політикою дорогих грошей»

Цілі грошово-кредитної політики

Стратегічні цілі:

- динаміка рівня цін (стабілізація, зниження чи збільшення),
- зміни рівня зайнятості (підвищення чи зниження),
- динаміка стану платіжного балансу (підтримання збалансованості, зміна дефіциту чи профіциту), зміна динаміки економічного зростання

Проміжні цілі:

- Збільшення пропозиції грошей (кредитна експансія)
- Скорочення пропозиції грошей (кредитна рестрикція)

Поточні (тактичні) цілі:

- Застосування ефективних інструментів монетарної політики

Цілі монетарної політики НБУ

- Для досягнення та підтримки цінової стабільності Національний банк застосовує [режим інфляційного таргетування](#). Цілі та завдання грошово-кредитної політики конкретизуються в [Основних засадах грошово-кредитної політики](#), а також в [Стратегії монетарної політики на 2016-2020 рр.](#)
- Середньострокова ціль щодо інфляції визначається для річного приросту індексу споживчих цін. Наразі вона встановлена на рівні 5% з допустимим діапазоном відхилень ± 1 відсоткові пункти (в.п.) і досягатиметься поступово.
- Певні зобов'язання Національного банку стосовно проведення грошово-кредитної політики також містяться у [Програмі співробітництва з Міжнародним валютним фондом](#).

Основні принципи монетарної політики НБУ

- пріоритетність досягнення та підтримки цінової стабільності в державі
- дотримання режиму плаваючого обмінного курсу
- перспективний характер прийняття рішень
- прозорість діяльності Національного банку
- інституційна, фінансова та операційна незалежність Національного банку.

Рішення щодо грошово-кредитної політики приймаються на засіданнях Правління Національного банку з питань монетарної політики відповідно до наперед оголошеного [графіку](#).

Значна частина інформації, яка береться до уваги Правлінням Національного банку при прийнятті рішень щодо грошово-кредитної політики, щоквартально публікується в [Інфляційному звіті](#).

Інструменти грошово-кредитної політики

Інструмент монетарної політики - певний регулятивний захід центрального банку, спрямований на зміну кон'юнктури грошового ринку, передусім пропозиції грошей, унаслідок чого змінюється поведінка економічних суб'єктів на інших сегментах ринку (товарному, валютному, фондовому тощо).

- рефінансування комерційних банків і зміна облікової ставки
- операції на відкритому ринку (з цінними паперами, металами)
- валютні інтервенції
- зміна обов'язкових резервних вимог
- установлення нормативів для певних видів банківської діяльності

4.6. Дискусії щодо місця фіскальної та грошово-кредитної політики в регулятивному механізмі

Дискусії щодо пріоритетності фінансової та монетарної політики

Пожвавити ринкову кон'юнктуру з метою посилення стимулювання виробництва можна:

- у межах **грошово-кредитної політики**
 - зниженням процентної ставки і збільшенням пропозиції грошей;
- у межах **фінансової політики**
 - зниженням рівня оподаткування і збільшенням бюджетних витрат.

Дискусія між кейнсіанцями і монетаристами виникає з приводу вибору кращих альтернатив: за допомогою яких заходів в умовах економічного спаду можна оптимально вивести економіку з кризи.

Кейнсіанські рецепти

- Дж. М. Кейнс і його послідовники, абсолютизуючи роль держави в регулюванні економіки, віддають перевагу заходам **фіскальної політики**.
- — заходи фіскальної політики чинять більш прямий і відчутніший вплив на активність економічних суб'єктів;
- — реакція ринкової кон'юнктури на заходи фіскальної політики більш передбачувана;
- — вплив фіскальних заходів на ринкову кон'юнктуру виявляється швидше, ніж вплив монетарних заходів.

Монетаристська критика кейнсіанців

- Монетаристи на чолі з М. Фрідманом абсолютизували здатність ринкової економіки до саморегулювання і **критикували фіскальну політику**:
- Недосконалість системи оподаткування, здатність економічних суб'єктів уникати сплати податків та інші обставини зводять нанівець й останні переваги фіскальної політики.
- Часті зміни системи оподаткування чи бюджетного фінансування взагалі є недоцільними, вкрай негативно впливають на поведінку економічних суб'єктів.
- Завищений рівень оподаткування штовхає їх на згортання своєї діяльності чи на перехід у «тінь».

Монетаристські рецепти

- У результаті кейнсіансько-монетаристських дискусій у світовій економічній теорії та в регулятивній практиці набули широкого визнання **монетарний фактор розвитку економіки та активне застосування монетарних заходів в економічній політиці.**
- Більше того, нині намітилося явне зближення позицій кейнсіанців і монетаристів щодо оцінки ролі фіскальної та грошово-кредитної політики в системі державного регулювання економіки.
- Нині вони розглядаються не як альтернативні, а як взаємодоповнювальні в єдиній системі кон'юнктурної політики, зі своїми особливими цілями та механізмами впливу на сукупний попит: і мають назву **неокласичний синтез.**
- Якщо надто спрощувати: монетаристські рецепти більш дієві у часи росту, а кейнсіанські – під час криз.

4.7. Проблема монетизації економіки України. Шляхи монетизації державного бюджету

Монетизація економіки як макроекономічний показник

Показник фактичного стану монетизації ВВП звичайно розраховують як частку від ділення обсягу грошової маси, що є в обороті на кінець року, до номінального річного обсягу ВВП¹:

$$K_m = \frac{M}{\text{ВВП}},$$

де K_m — рівень монетизації;

M — маса грошей на кінець року, взята за агрегатом $M3$;

ВВП — річний номінальний обсяг валового внутрішнього продукту.

Причини і наслідки демонетизації економіки

- **Демонетизація економіки** – погіршення забезпеченості економіки грошовою масою. Так, рівень монетизації ВВП в Україні протягом 1991–1995 рр. систематично знижувався з 80,2% до 13,1%.

Причини:

- Економічна криза і боротьба з гіперінфляцією

Наслідки:

- поглибилася платіжна криза
- широкого розмаху набув бартер
- помітно знизилася ліквідність економічних суб'єктів та банків
- ослабло матеріальне стимулювання тощо.

Ремонетизація економіки

- **Ремонетизація економіки** – прояв поступового поліпшення забезпеченості економіки грошовою масою. З 1996 р. спостерігається поступове піднесення рівня монетизації — з 13,1 % у 1995 р. до 22,4 % у 2001 р. та 50–55 % у 2007 р.
- Проте темпи ремонтетизації були недостатніми і не привели до належного зміцнення платіжної дисципліни. Вона тривалий час залишалася в незадовільному стані, негативно впливала на економічні процеси.
- А дефіцит в економіці «довгих» грошей відчувається донині, що ослаблює інвестиційну ресурсну базу і стримує темпи економічного розвитку країни.

Шляхи монетизації бюджетного дефіциту

Дефіцит державного бюджету — це перевищення урядових витрат над доходами.

Шляхи монетизації дефіциту:

- збільшення оподаткування економічних суб'єктів через введення нових податків, підвищення податкових ставок, скасування пільг за старими податками тощо
- надання уряду права випускати власні цінні папери і реалізувати їх на внутрішньому та зовнішньому ринках.
- купівля центральним банком ОВДП на вторинному ринку

Монетизація дефіциту спричинюватиме зростання грошової бази, а отже і пропозиції грошей.

Література

1. *Електронний конспект лекцій. Тема 4* ([link](#))
2. *Савлук, М.І.* Гроші та кредит (Розділ 4).
3. *Mishkin, Frederic S.* The Economics of Money, Banking, and Financial Markets, Business School Edition, 10th ed. Boston: Pearson Publishing, 2013. (Part 4, 409-474 pp.)
4. *Madura, Jeff.* Financial Markets and Institutions, South-Western Cengage Learning, 10th ed., 2011 (Part 2)
5. *Закон України* Про Національний банк України. – 1999, № 679-XIV ([link](#))

Дякую за увагу!